

SZEMLE.

Kiss Lajos: Földművelés a Rétközön. A Nyírségkutató Bizottság dolgozatai III. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismeretítő Bizottság kiadványai V. kötet, 20. füzet. Debrecen, 1929.

A Tisza mellett Tuzsértől le Vencsellőig, majd délre Kótaj, Demecser és Kisvárdá községekkel határolt terület fogja közre a *Rétköznek* nevezett kis területet. Egy teljesen, a környezetétől elütő, a Tisza árjával még nemrégén elöntött tája ez hazánkknak. A telepek kisebb-nagyobb homokos szigeteket, az u. n. *száraz szigeteket* foglalták le s a lakosság csak nagy küzdelem árán tudta megélhetését itt biztosítani. Nem mindenik sziget volt alkalmas termőföld. A kisebbek az u. n. *kacsavárak* csak legelők, kaszálók voltak, oda is uszva hajtották a jószágot. Úszatva vitték át lovaikat is a csónak végéhez kötözötten szántani. Szántóikat sövénykerítéssel védték, hogy a víz el ne hordjon belőle még egy maréknyit is. Érdemes lenne a területnek régi vízrajzi képét megrajzolni, megírni, s így megmenthetnők azt a rengeteg nevet, amiből szerző máris nagy tömeget gyűjtött össze. Csak megjegyzésként említi, hogy egyetlen község határában 57 tó, 55 ér és 26 láp nevét gyűjtötte egybe.

E munkában szerző csupán a *Rétség* 30 községének földművelését tárgyalja, érdekesen világítva meg azt a nagy küzdelmet, melyet a lakosság a föld meghódítása és annak megtartása érdekében folytatott. Igazi kenyérharc volt ez, hiszen úgyszólván csak hal és csik volt az egyedüli táplálékuk kenyér nélkül. Ezt a nyomort csupán a XIX. sz. vége szünteti meg véglegesen, amikor is a tervszerű lecsapolások és csatornázások kora kezdődik.

A munka első része a *Rétség* régi földművelését tárja elénk, míg a második részben a szabályozás utáni nagy fellendülést mutatja be. Ez a fellendülés a lakosság szaporodásában tűnik ki leginkább, amennyiben az 1715. évben 329 lelket számláló területen (28 község) a lakosság száma az 1880. esztendőben (165 év alatt) 44.893-ra emelkedett csupán. Azonban az 1920. évi népszámlálás már 73.044 lelket mutat ki. Tehát az utolsó 40 év alatt majd annyival növekszik a népesség, mint a megelőző idők 165 éve alatt.

A további fejezetekben a teljesen újkeletű földművelés leírását találjuk, amit a rétségiak a Nyírségről vettek át.

A Nyírségkutató Bizottság e munkájával már is érdemeset alkotott és hisszük, hogy ezzel a lelkes munkával megmenti a már pusztuló s részben elpusztult földrajzi, néprajzi stb. vonatkozásokat.

Irmédi-Molnár László.

Gróf Teleki-Karl-Kéz: Magyar Földrajzi Évkönyv 1930. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet R.-T. Budapest. 242 l.

A Magyar Földrajzi Évkönyv 1930-ra is a megszokott beosztással jelent meg. A visszaemlékezések naptárában Dubovitz I. a nevezetesebb földrajzi események évfordulóit ismerteti. Ezzel kapcsolatban Dr. Karl J. Ritter Károly születésének 150 éves évfordulóján, annak pályafutását és tudományos munkálkodásának jelentőségét foglalja össze, kiemelve a „leíróföldrajz mesteré”-nek felfogását, módszerét és irányelveit. Dr. Strömpl G. a hazai hidrográfiai ismeretek állapotát összegezi, míg Dr. Fodor F. a szülőföldismeret pedagógiai értékét és iskolán kívüli társadalomnevelő jelentőségét hangsúlyozza. Az évkönyv többi fejezete földrajzi aktualitásokat, methodikai cikkeket és ifjúságnak szóló ismeretterjesztő közleményeket tartalmaz.

Kanszky Márton.

Róheim Géza dr.: Magyar néphit és népszokások. Budapest, é. n. Athenaeum. Élet és Tudomány 18. kötet. 342 oldal.

Róheim munkájának kettős célja van. Az egyik cél az, hogy a magyar néphit és népszokások terén való tájékozódást a tudományban előkészítse, a másik pedig az, hogy annak eddigi eredményeit a közönség számára hozzáférhetővé tegye. A célkitűzés látszólag egymással szembenálló kettőssége Róheim tolla nyomán tökéletes harmóniába olvad, s a magyar néphit és népszokások gazdag anyagának labirintusában a beavatott és laikus olvasót egyaránt biztos kézzel vezeti. Könyvének legérdekesebb és legtöbbet érő része etnológiai célkitűzésének megvalósítása: a nemzetközi kapcsolatok kimutatása. Szerinte a táltos uralaltáji népek sámánizmusának maradványa, ezenkívül azonban nagyon kevés néphitünkben a török elem. A garabonciást, melyet sokan a táltossal tévesztenek össze, a horvátoktól vettük át. A rontás és varázslás, a kísértet, a csordás farkas, a lidérc, a sárkány, a vízi emberek és leányok, a tündérek, szépasszonyok, a töpék, néphitünknek ezen misztikus homályba bunkolt alakjai az európai néphit körébe tartoznak. Éppen így vagyunk népi szokásainkkal is. A farsangi ávatások, a karácsonyi regösök, a husvétii locsolás, a piros tojások, a pilátusverés, a pünkösdi királyválasztás, a Szent Iván éjszakai tűzgrás szintén az európai folklóre hatására mutatnak. Modern, magyar elemeket a víziszellemeknél és a boszorkányhit szépasszonyainál talál.

Róheim könyvének ezt a részét, mint már említettem, a gondosan összehordott és biztos kézzel összeillesztett adatok becses tájékoztatóvá teszik a magyar néphit világában, általános etnológiai eredményei is eléggé helytállóak. Kevésbé meggyőzőek a pszichoanalízis segítségével elért eredményei. Róheim a freudisták megszokott lelkes túlzásával a néphit jelenségeinek magyarázásánál a szexuális érzések centralitását emeli ki. Ezel igen sok megmagyarázhatatlannak látszó tényrt világít meg, azonban erőszakosan húzta rá a néphit jelenségeinek egész tömegét erre az egy kaptafára. A pszichoanalízis, ez a Freud Zsigmond által alapított hipotétikus tudomány, még nem eléggé kiforrott tudássá ahhoz, hogy minden eredményét elfogadhatónak tartsuk.

Dömötör Sándor.

Kalmár Gusztáv: *Európa földje és népei.* Szent István Társulat kiadása. Budapest, 1930. 345 lap.

Európa földjének történetét röviden összefoglalva s területét öt részre tagolva tárgyalja Kalmár Gusztáv könyve. Végigvezet Észak-, Nyugat-, Közép-, Kelet- és Dél-Európán s hazánk kivételével megismerteti az egyes államok tájegységeinek adottságait és szépségeit, valamint azoknak gazdasági értékeit. Nem hagyja figyelmen kívül a lakosság kulturális fejlettségének ismertetését és népességi vonatkozásait, sem pedig a reájuk jellemző gazdasági módokat. A törpe államokról külön fejezetben szól, hasonlóképen Európa népesedéséről s a népesség számáról, elosztásáról és a lakosság nyelvi és vallási szempontból való tagozódásáról is. Végül Európa gazdasági életét foglalja egybe, úgy mezőgazdasági, mint bányászati és ipari tekintetben.

Szerző kiemeli a tájak természeti nagyszerűségét és karakterisztikumát is, ami által műve a rendszeresség mellett sem válik sablonossá és anyagközlése szárazzá. Így — olvasottsága alapján nyugodt előadási módjával — a mai Európa értékeinek érdemes összefoglalását nyújtja.

Kanszky Márton.

Voigt Bernhard: *Die Buren.* P. Poraey, Berlin, 1930.

Ki ne emlékeznék vissza a nagy világégés előtti időnek arra a távoli kis tüzecskejére, melyet a történelem mint angol-búr háború jegyzett fel annaleseiben? Akkoriban, a kilencvenes évek végén mindenki tudta, kik voltak a *búrok*, akikért nálunk is mindenki lelkesedett. A mai új nemzedék azonban talán már csak az iskolai tankönyvekből tudja, hogy a délafrikai republika lakói, a *búrok* vagy *boérek*, a XVII. században bevándorolt *hollandiai parasztok* voltak. De ezt a közhitet alighanem meg kell változtatni, vagy legalább is revízió alá venni.

A napokban jelent meg a fenti könyv, amely a délafrikai népek történetével és ethnografiájával egészen új és érdekes szempontok szerint foglalkozik. Nem földrajzkutató és utazó a szerző, hanem olyan ember, akit a hivatása tartott ott a primitív népek között sok esztendőn keresztül s így sokkal több alkalma volt az odavaló népeket alaposan tanulmányozni. Az ethnographust könyvének különösen azon fejezetei érdeklik, melyek a *bushmanokról*, a *hottentotákról* és a *bantunégekről* szólnak s amelyekben a népek történetét, vándorlásait, terjeszkedésüket, egymással vívott harcaikat és végül pusztulásukat írja meg. Életmódjukról, szociális viszonyaikról való feljegyzései, anthropologiai megfigyelései is igen érdekesek és sok tekintetben újak. De talán legérdekesebb a szerzőnek az a merőben új megállapítása, hogy a délafrikai parasztrepublikák megalapítói nem hollandi parasztok voltak, hanem legalább kétharmadrészből birodalmi németek, és nem csak parasztok voltak, hanem főleg a harmincéves háború végével kenyértelenmé vált u. n. lándszknechtek.

Amsterdamban is szólta 1648-ban a harangok a vesztfáliai béke örömeire, hisz ebben a békeszerződésben nyerte Németalföld is a függetlenségét, s a békeharangok hangja úgyszólván még el sem múlt, mikor gazdag amszterdami kereskedők elhatározták a kapföldi települést. Németalföld azonban akkor nagy gazdasági fellendülésben volt, a parasztoknak és azok

fiainak tehát nem volt semmi okuk a kivándorlásra, Délafrika nem csábította őket. Így aztán a Hollandiába áramló lerongyolódott német férfinép, a földesurak földjéről megszökött agyonsanyargatott földművesek fiai és az elbocsátott landszkeohtek voltak azok, akiket a holland kereskedelmi társulatok a gyarmatosítás céljára szerződtettek. Eleinte nem is nevezte őket senki sem *boér*nek — Bauernek. Ez a név csak később, ott lenn, az időközben kialakult paraszti foglalkozás folytán tapadt rájuk s terjedt el lassan, míg végül az egész nép nevévé vált. A szerző arra alapítja állításait, hogy a délafrikai születésű *Villiers* és felesége végig kutatta a Kapföld egyházi anyakönyveit, hogy a gyarmatalapító első bevándorlók, a búrok őseinek származását megállapítsa. Az időközben meghalt *Villiers* munkáját tovább folytatta a kanadai *Mc Call Theal*, s ezek a kutatások azt a meglepő eredményt hozták napvilágra, hogy az ősbévándorlók hatvan százaléka *német* eredetű volt. Pedig az angol *Mc Call Theal* megállapításai nem kedveznek a németeknek, sőt mint a szerző kimutatja, a németek arányszáma még ennél is sokkal nagyobb volt. Az is érdekes, hogy nem csak éppen a Hollandiával határos német területekről származtak, hanem a csatolt térkép szerint a nagy német birodalom minden részéből, a svájci határtól Dániáig és Elzásztól Königsbergig, minden német országból valók voltak ezek az első bevándorlók, akiknek az anyakönyvekben pontosan feljegyzett neve és származási helye teszi lehetővé ezt a kétségtelen és hiteles megállapítást. De voltak az első telepesek között még Ausztriából és Svájcból való németek is. Az 1675-től 1795-ig terjedő húsz esztendő alatt összesen 1526 települő vándorolt be Délafrikába. A németeken, hollandusokon és franciákon kívül volt ezek között 275 más nemzetiségű is. És már most érdekes az, hogy e között a 275 másféle (dán, svéd, norvég, belga, orosz, portugál és angol) bevándorló telepes között volt egy magyar is! Kár, hogy könyvünk szerzője nem nevezi meg pontosan a forrását, így ennek az egy magyar származású búr őstelepesnek nevét és származási helyét, sajnos, nem tudjuk megállapítani.

Cs. Sebestyén Károly.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Tusa. Két ilyen nevű községünk volt, ill. van. Az egyik Abaújban, ma puszta *Gibárt* (= Gebhardt) mellett, (első említése 1288-ban, *Csánki*), a másik, (*Tussá*-nak írják), tót-magyar lakosú falu Zemplénben *Gálszécs* közelében. (Első említése 1278-ban, *Czinár*. A későbbi adatok *Csánki*-ban *Dussa* nevű patak Zemplén De-regnyőn is van, *Nyr.* 38, 96. Ez is talán *Tussa*.)

A *Vár. Reg.*-ban egy ismeretlen falubeli *Tusa* említetik, 1222-ből, aki társaival együtt száz disznót lopott el. *Tusa* és *Tussa* család Zalában is volt (*Csánki*).

E személynévek alapján joggal tételezhetjük fel, hogy fentírt helyneveinkben is ez a szó van benne.

De mi a *tusa*? Nem hinnénk, hogy a *tus*, *tusa* (= csutka stb.) köznévből alakult sz.-név volna, bár nem éppen lehetetlen. Személynévi példák alapján az is föltehető, hogy az „a” végzet nem is tartozik szervesen a névhez (pld. *Barc*-ből *Barca*, *Kos*-ből *Kosa* stb.). Erre mintha két jelenkori és régiségi példát is tudnánk felhozni. A vas megyei *Velemen* van egy *Tusmegye* nevű dűlő (*Nyr.* 34. 52.). A megye (= mezsgye) jelzője, tudjuk igen sűrűn személynév, a birtokos neve. A másik adat 1257-ből való, egy gerzencei (horvátországi) várjobbágy neve: *Tusk*. Ebben a *k*, föltevésünk szerint olyan kicsinyítő képző, mint amilyen pld. *Bask* helyneveinkben van. (*F. és E.* 1929: „Bas”; török *bas* = fei).¹⁾

¹⁾ *Tuska* nevű élő családot említenek Nógrádból (*Nyr.* 29, 192). *Baska* család is van, s így lehet hogy a nógrádi *Tuska* is ilyen kicsinyítő alak.

Kolozsban van *Tuzsony* község. (1325: Poss. *Tusun*, később *Tusund*, *Tusum*). Nagyon lehet, hogy *T.* sz.-név. A falu egyik birtokosa csakugyan a székely eredetű *Tuzsoni* család. (V. ö. pld. Abaújban: *Baski* család *Bask-on*, *Gibárti* család *Gibárt-on*). *Tuzson* ma is kiterjedt székely nemzetség. Azt hisszük benne is a *tus* szó van. (V. ö. pld.: *Solt*-ből, *Soltony*, *Sótony*).

Rásonyi Nagy László egyik szép cikkében (*M. Ny.* XXIII: 280, „*Taksony*”) bukkanunk rá egy *Tus + temür* = „Erős + vas” török személynévre, s ugyanott olvassuk, hogy a „vastag, szilárd, erős” jelentésű szavaknak nagy szerepük van a török névadásban. Mi több okból is azt hisszük, hogy ebből a *tus* = erős szóból vannak képezve említett személy- és helyneveink.

Mintha támogatnák ezt a következők is: Az abaújvári *Tusa* a töröknevű, alapító *Aba* nemzetség birtoka volt. Körülötte török személynévből alakult községek vannak, ú. m.: *Büd*, *Alpár*, *Arka* és *Baskó* (l. a fentebb idézett közleményt *F. és E.* 1929). Valamint aztán a töröknevű *Arkán* is szerepel 1222-ben egy *Bas* nevű ember (pristaldus), ugyanúgy *Tusán* is említenek 1289-ben egy *Kuch* (olv.: *Kucs*) nevű embert (homo regius, *Kovács: Index, Karácsonyi: „Magy. nemz.”* II. 324). *Kucs* elég gyakori sz.-név, s azt gondoljuk a török *kucs* ~ *kücs* = „erő” szó van benne (*Cod. cumanicus, Mahmud al Kasgari* szótára. *Ereu, Erő*, magyar sz.-neveink is vannak a régiségben, pld. *Vár. Reg., Karácsonyi: i. m. II. 109*).